

I.M. Білоус,
ад'юнкт
(Київський національний університет внутрішніх
справ)

Особливості допиту потерпілих та свідків у справах про злочини, передбачені ст. 181 КК України

Ключові слова: *деструктивні культури, тоталітарні секти, розслідування злочинів, допит потерпілих, допит свідків.*

Релігія, в силу свого впливу на умонастрій та почуття людей, є могутнім важелем управління громадською свідомістю. При цьому вона володіє не тільки значним анти криміногенним, але й криміногенним потенціалом, який полягає у тому, що під впливом релігії люди в силу своєї віри та переконань, що доведені до фанатизму, який ґрунтується не на розумі, а на почуттях, вчиняють кримінально-карані діяння. Найбільш яскраво це проявляється в діяльності релігійних тоталітарних сект та деструктивних культів.

Відомо, що внаслідок постійної психологічної обробки з боку тоталітарних лідерів у сектах відбувається трансформація групової свідомості її членів і виникають певні моделі групового мислення. Це призводить до певної руйнації особистості і типовий психологічний портрет адепта, який час від часу перебуває у стані релігійного екстазу, характеризується екзальтацією, підвищеною сугестивністю, звуженим фокусом самосвідомості, зростаючою залежністю та підсиленням сприйняття ролі, котру йому нав'язують керівники секти.

Показання, які мають зміст відомостей як щодо злочину, так і щодо осіб, які його скоїли, є найрозповсюдженішим джерелом доказів, але прихований характер діяльності зазначених груп значно обмежує коло свідків у справах вказаної категорії [3, 160].

Можна виділити наступні групи осіб, що виступають як свідки у таких справах: по-перше, це адепти релігійних груп, сект або особи, які добровільно залишили групу (секту) з різних мотивів чи були виключені з неї; по-друге, це родичі адептів груп (в тому числі їх діти), їх друзі або колеги, які знають про активну участь свідка у діяльності релігійної групи (в їх числі, як правило, знаходяться особи, щодо яких були спроби втягнути їх у секту) і, по-третє, особи, які надавали медичну допомогу адептам секти; вчителі, посадовці, до яких зверталися батьки неповнолітніх, які були втягнуті у діяльність релігійних груп та ін. І до окремої групи можна віднести також свідків з числа керівників та організаторів релігійних груп (сект).

Основні тактичні прийоми допиту свідків у справах про посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних вчень чи виконання релігійних обрядів, переважно ті ж самі, що і у інших категоріях справ. Але поряд з цим тактика допиту свідків під час розслідування справ вказаної категорії має ряд особливостей.

Одним із найскладніших є допит фанатично налаштованих адептів релігійної групи. Помилкою, яку допускають слідчі, є те, що допит таких осіб частіше за все проводиться без попередньої підготовки, в результаті чого в протоколі фіксується лише

повідомлення свідків про їх належність до відповідної релігійної групи.

Необхідною умовою одержання повних та достовірних показань є ретельна і всебічна підготовка до допиту. У процесі підготовки до нього слідчий повинен здійснити комплекс організаційних і тактичних прийомів, які реалізуються в конкретних слідчих ситуаціях і вибір яких визначається характером конкретної ситуації.

Підготовка до допиту таких осіб полягає у вивченні матеріалів справи, складанні плану допиту, підготовці запитань свідку.

Вагому допомогу при підготовці таких допитів можуть надати спеціалісти в галузі релігієзнавства, психології, медицини та ін. Їх участь може допомогти слідчому, поперше, попередньо детально розібратися в питаннях, що стосуються діяльності релігійної групи (секти); виявити особливості групи, зокрема, щодо основних ознак, догматів сповідуемого в групі віровчення, сутності релігійних обрядів; а по-друге, надати оцінку допитуваному, щодо його психологічного стану. За допомогою спеціалістів, також можна попередньо провести аналіз змісту релігійної літератури, рукописів, записів та ін. документів, які були вилучені під час обшуків.

Важливою умовою підготовки до допиту є попереднє збирання відомостей про фанатично налаштованих adeptів релігійної групи, в допиті яких виникла необхідність. При цьому потрібно збирати відомості щодо обставин, за якими вони стали членами релігійної групи, про їх погляди і настрій, про зміст обрядів, які здійснюються в групі та зміст релігійних віровчень.

Якщо на основі матеріалів справи можна передбачити, що така особа буде ухилятися від дачі правдивих свідчень, то не доцільно її допитувати першою. У спілкуванні з вказаними особами треба враховувати, що це люди дуже переконані, проте усвідомленої віри, як правило, в них немає. Якщо ж спробувати їх допитувати про віру, то розмови може не відбутися: у випадку негативної оцінки віри з боку слідчого, вони будуть вважати, що піддаються переслідуванню за віру.

Серед великої кількості питань, які підлягають встановленню під час допиту свідків з числа членів релігійних груп, можна виділити питання, які носять, на нашу думку, обов'язковий характер. До них, зокрема, можна віднести такі питання: який період особа відвідує зібрання групи і що спонукало її вступити до неї; якими даними щодо керівника та організатора групи вона володіє (зокрема, щодо освіти, громадянства, місця проживання); яким чином утворилася група; чи змінилися відносини з рідними, друзями, колегами, після того як особа почала відвідувати групу і якщо так, то як саме; який емоційний та фізичний стан особи після участі у релігійному обряді; чи подобається спосіб викладення інформації релігійних віровчень та чим саме; чи спричинила б особа собі або іншій особі тілесні ушкодження, якщо б це вимагали керівники групи та релігійні віровчення; чи були факти спричинення тілесних ушкоджень в групі і якщо так, то коли саме і кому вони були спричинені, яким чином це відбувалося; хто був ініціатором нанесення тілесних ушкоджень та хто їх спричиняв; яким був стан особи після нанесених їй тілесних ушкоджень і як вона їх сприймала (добровільно чи із застосування насильства); чи були факти спроб самогубства з боку членів групи (секти); чи брала особа участь у безладних статевих зносінах, що є складовою частиною відповідних обрядів, а також у вчиненні інших дій сексуального характеру (оголення статевих органів, непристойні доторкання до них, здійснення в присутності членів групи статевих актів або його імітації; схвалення або примушування adeptів групи до вчинення певних сексуальних дій між собою та ін.) або інтелектуального розбещення (демонстрація порнографічних зображень, фільмів, оповідання цинічних сексуальних історій тощо) та чи були такі факти в їхній групі; чи є в групі неповнолітні і скільки саме та чи беруть вони участь у релігійних обрядах, релігійних віровченнях; чи є батьки зазначених неповнолітніх в групі і якщо ні, то чи знають вони про відвідування групи неповнолітніми; чи є підтримка групи із-за кордону?

Важливим джерелом інформації про організаторів та керівників груп (сект), в яких злочинне посягання вчинено під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів, можуть бути свідчення осіб, які розірвали стосунки з групою, в яку вони входили. Саме під час допитів таких осіб слідство найчастіше встановлює дані відносно організаторів та керівників групи, отримує відомості про характер діяльності групи, про факти злочинних посягань на здоров'я людей під приводом виконання релігійних обрядів та ін.

Під час допиту свідків з числа колишніх членів релігійної групи, можуть виникнути труднощі щодо пригадування подій минулого. Найбільш типова система тактичних прийомів, спрямована на актуалізацію забутих матеріалів у пам'яті свідка може включати: 1) постановку більш деталізованих запитань; 2) пред'явлення доказів; 3) демонстрацію іншої матеріалізованої інформації; 4) допит на місці події; 5) оголошення показань інших осіб [4, 324-328].

Важливим для розслідування зазначених злочинів є також питання щодо обрання тактичних прийомів подолання у свідків (переважно з числа фанатично налаштованих) мотивів відмови давати показання або давати неправдиві показання. Як і у інших категоріях справ, зазначені мотиви у свідків можуть бути різні. Зокрема, небажання свідка розголошувати дані щодо своїх особистих вчинків, побоювання зашкодити близькій людині; втратити чи погіршити стосунки з обвинуваченим або побоювання можливої помсти з його боку, а також наявність попередньої змови свідка з обвинуваченим.

Відомо, що осіб, які залишили групу, починають переслідувати керівники та активні учасники групи: їм погрожують, залякують [5]. Тому свідки уникають контактів, знайти їх дуже важко. Вважається, що зараз найбільш поширений тиск на свідків виникає в обстановці, коли: 1) свідок є підлеглим особи, проти якої дає свідчення; 2) злочин вчинений організованим злочинним угрупованням або особливо небезпечний злочин

вчинений групою осіб; 3) злочин вчинений в одній родині, як соціально відокремленій групі; 4) злочин вчинений в інших соціально відокремлених інститутах, в тому числі в деструктивних або тоталітарних сектах — стосовно adeptів [1, 106].

Подолання зазначеної ситуації можливе при проведенні в процесі розслідування тактичної операції “захист свідка”. Основним засобом нейтралізації тиску на свідка є створення умов щодо його ізоляції.

Для цього свідку роз'яснюються відповідні положення Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” [2] та ст. 52¹ КПК України, зокрема про те, що учасники кримінального судочинства мають право на забезпечення своєї безпеки, в тому числі — шляхом застосування заходів щодо забезпечення конфіденційності відомостей про осіб, які викривають винних у вчиненні злочинів (заміна анкетних даних у процесуальних документах та у списках осіб, які підлягають виклику в судове засідання та ін.).

Основне, що спонукає свідків з числа членів релігійної групи, не давати свідчення про відомі їм факти або давати неправдиві показання — це постулати релігійних віровчень та настанови організаторів та керівників релігійної групи про те, що дати правдиві показання — “зрадити своїх братів та сестер по вірі”. Тому треба мати на увазі, що в окремих релігійних групах їх організатори і керівники розповсюджують серед рядових членів пам'ятки-інструкції про поведінку у слідчого або в суді, що по суті є формою організованого посягання на діяльність правосуддя. В пам'ятці-інструкції, пропонується на запитання слідчого і суду щодо організаторів і керівників групи давати таку відповідь: “Організаторів і керівників серед братів по вірі немає” або “Господь є нашим керівником”. Зокрема, під час розслідування кримінальних справ вилучалися брошури “Бесіди в суді”, де розповідалось про поведінку членів релігійної організації під час слідства та суду, а також інструкція під назвою “Питання та відповіді під час слідства і допитих”.

Однією з важливих умов всебічного, повного і об'єктивного розслідування значених злочинів є своєчасне виявлення осіб, потерпілих від злочину.

Потерпілими у кримінальних справах про злочини, передбачені ст. 181 КК України є особи, які, як правило, входили у групу, діяльність якої посягала на здоров'я людей під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (на час розслідування вони можуть вже залишити таку групу добровільно або бути виключеними за ініціативою її керівників). Це також можуть бути сторонні особи, відносно яких керівники чи адепти групи вчинили злочинні дії під час здійснення релігійних обрядів.

Під час допиту потерпілого слідчий може застосувати такі ж тактичні прийоми, як і під час допиту свідка. Оскільки потерпілий володіє більш об'ємною інформацією про обставини справи, ніж інші учасники (за виключенням обвинуваченого), розслідування справи часто розпочинається саме з допиту потерпілого. Потерпілий може висувати свої припущення та версії і аргументувати їх. Тактичні прийоми допиту потерпілого обираються в результаті оцінки його показань. При цьому необхідно врахувати психічний стан потерпілого в момент сприйняття події: вони можуть хвилюватися, бути переляканими, відчувати фізичні страждання, що може сприяти перекрученому сприйняттю обставин події та перешкоджати правильному викладенню фактів на допиті. За таких умов рекомендується відкласти допит потерпілого з метою його заспокоєння та зняття емоційної напруги.

Якщо в групі вчинені акти статевої розпусти, то не виключно, що з почуття

сором'язливості потерпілі можуть ухилятися від дачі показань. В цих випадках доцільним буде роз'яснення потерпілому про розгляд справи у закритому судовому засіданні. Інколи можливо запропонувати потерпілим власноручно записати свої показання.

Серед факторів, що зумовлюють необ'єктивність показань потерпілих, можна виділити наступні: наявність депресії, фізіологічного афекту, шокowego стану; схильність до навіювання; стресовий стан у момент здійснення злочину; побоювання помсти з боку злочинців (його співучасників, друзів, родичів); релігійність особи або співчуття обвинуваченому.

Питання, що підлягають встановленню під час допиту потерпілого, стосуються встановлення заподіяння шкоди здоров'ю особам: яким способом спричинені йому тілесні ушкодження; хто саме їх спричиняв; чи пов'язане це зі змістом релігійних віровчень або релігійним обрядом та яким саме; хто був ініціатором спричинення тілесних ушкоджень; відношення потерпілого до групи (секта), до подій, що відбувалися в групі; яким саме способом відбувалося задоволення статевої пристрасті відносно потерпілого та хто вчиняв ці дії та ін.

Отже, успіх проведення допитів свідків та потерпілих у кримінальних справах, порушених за ознаками злочинів, передбачених ст. 181 КК України, складає: детальна підготовка до допиту, залучення спеціалістів, встановлення психологічного контакту з допитуваними особами, повага до почуттів віруючих осіб, передбачення можливих конфліктних ситуацій, їх попередження та знання тактичних прийомів щодо їх подолання.

Список літератури:

1. **Бояров В.І.** Актуальні питання захисту учасників кримінального судочинства в законодавстві України // Вісник Академії адвокатури України. — 2005. — № 4.
2. Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 11. — Ст. 51.
3. **Клочков В.В.** Борьба с нарушениями законодательства о религиозных культах. — М.: Юрид. лит., 1967. — 239 с.

4. Криміналістика: Підручник / За ред. П.Д. Біленчука. — 2-е вид., випр. і доп. — К.: Атіка, 2001. — 544 с.
5. Кто “проклят” — станет роботом! // Юсмалос. — 1993. — № 10.

РЕЗЮМЕ

В статье автор рассматривает некоторые особенности допроса свидетелей и потерпевших при расследовании уголовных дел о преступной деятельности религиозных групп, относящихся к деструктивным культам и тоталитарным сектам.

SUMMARY

The author analyses some peculiarities of the interrogation of witnesses and victims while investigating of criminal cases about criminal activities of destructive cults and totalitarian sects' related religious groups.

*Рекомендовано кафедрою кримінального процесу
та криміналістики*

Подано 18.01.08